

Ковтун Наталія Михайлівна

Критерії порівняння форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля

УДК 167/168:321.7:1(091)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-3.3>

Ковтун Наталія Михайлівна
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії
та політології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир,
Україна
ORCID: 0000-0002-5529-8655

У статті окреслено ключові підстави (критерії) для виділення і порівняння форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля. Для досягнення поставленої мети автором було використано міждисциплінарний підхід, який дозволив синтезувати методологічні засоби у сфері історії філософії, епістемології, методології, логіки та політології. Особливу увагу у дослідженні було зосереджено на застосуванні методологічних принципів герменевтичного аналізу, зокрема через використання категорії «розуміння». Означений методологічний інструментарій дозволив виділити три ключові критерії порівняння форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля. Першим з них є феномен громадянства та розуміння поняття «громадянин» у різних формах державного устрою. Встановлено, що давньогрецький мислитель розглядає громадянина не просто, як вільнонароджену особу, а того, хто має свободу за народженням і позбавлений від робіт, необхідних для забезпечення свого повсякденного життя.

Атрибутивні ознаки громадянина в інтерпретації Аристотеля різняться у ключових формах державного устрою: у демократіях громадянами не можуть бути слуги, раби, метеки («чужинці») та іноземці, які не мають права представляти себе в судах; в олігархіях поденники не можуть володіти громадянськими правами, адже вони не здатні досягнути встановленого майнового цензу; натомість ремісники, які розбагатіли, в олігархіях можуть отримати право громадянства, адже вони за рахунок індивідуального збагачення можуть подолати майновий ценз. Другим критерієм виділення форм державного устрою у розумінні Аристотеля є чеснотливість громадян, наявність чи відсутність у них моральних і вольових чеснот, необхідних для управління державою. При цьому, з одного боку, мислитель цілком усвідомлює ризики від допуску до управління державою людей, які недостатньо чеснотливі і не володіють почуттям справедливості, однак, з другого боку, робить висновок про неприпустимість і небезпечність позбавлення більшості громадян доступу до влади. Як третій критерій для порівняння різних форм державного устрою автор трактату «Політика» позиціонує досвід людини в управлінні державою. Саме досвідченість громадян та їх суголосна позиція в управлінні державою здатні призвести до ухвалення та впровадження колективних політичних рішень, які більш ефективні, ніж рішення однієї людини.

Ключові слова: порівняння, порівняльний аналіз, форма державного устрою, демократія, олігархія, монархія, остракізм, трактат «Політика» Аристотеля.

Вступ. Методологія порівняльного аналізу є однією з найбільш затребуваних у гуманітарних і природничих науках. Вона дозволяє визначити сутнісні характеристики та особливості різних типів матеріальних та ідеальних об'єктів. Засоби порівняльного аналізу активно використовували представники різних філософських напрямків, зокрема Платон, Аристотель, Полібій, Фома Аквінський, Джамбатіста Віко, Огюст Конт, Герберт Спенсер, Георг Гегель, Карл Маркс, Еміль Дюркгейм, Освальд Шпенглер, Арнольд Тойнбі та ін.

Порівняльний (компаративний) аналіз став предметом зацікавлення багатьох зарубіжних дослідників, серед яких особливу увагу доречно звернути на праці Джона Берджеса, Тома Лендмана, Роя Макрідіса, Мартіна Харрора, Рода Хегу і Рональда Чилкота. Проблема необхідності верифікації результатів порівняльних досліджень піднімається у дослідженнях Тома Лендмана, який обґрунтовано доводив, що ці результати мають піддаватися ще й перевірці через використання засобів статистичного аналізу [1, р. 27]. Інший дослідник, Річард Роуз, доводив, що у сфері політологічних досліджень порівняльну методоло-

гію доречно використовувати для співставлення параметрів розвитку різних іноземних держав [2, р. 446–448]. В українській науковій парадигмі методологія порівняльного аналізу стала предметом зацікавленості Василя Кобильника [3], Олександра Труша [4], Віталія Кольцова [5], у працях яких розглядається проблематика критеріїв порівняльних досліджень, індуктивний, гіпотетико-індуктивний і проблемний підходи до порівняльного аналізу, проблема кількісних показників порівняння, проблема еквівалентності співставлення об'єктів пізнання та потенційної упередженості дослідників під час селекції об'єктів співставлення. Особливої уваги заслуговує дослідження групи українських дослідників на чолі з Наталією Ковтун, в якому проаналізовано розуміння феноменів громадянства та держави як основи для виділення різних форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля [6].

У контексті розуміння і порівняння форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля доречним є звернення до праць Віктора Петрінка [7], в яких досліджуються форми правління у різних грецьких полісах в інтерпретації Стагі-

рита, наукових розвідок Вадима Ніколенка [8], де розкриваються сутнісні ознаки афінської демократії у її порівнянні з іншими формами державного правління, досліджень Олександра Шама [9], в яких вивчається розуміння концепту «органічної держави» Аристотеля.

Метою статті є дослідження критеріїв співставлення різних форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля.

Методи дослідження. Основою дослідження є міждисциплінарний підхід до аналізу критеріїв порівняння різних форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотеля, що знайшло втілення у синтезі висновків і концептуальних підходів різних дослідників у межах теорії пізнання, методології, логіки, історії політології та історії філософії. Поряд з цим у статті було використано методологію феноменологічного й герменевтичного аналізу, насамперед принцип інтерсуб'єктивності та категорія «розуміння» як магістральні для дослідження філософських та політологічних текстів.

Результати. У площині вивчення порівняльної методології у трактаті «Політика» Аристотеля необхідним залишається визначення критеріїв, основ, за якими мислитель виділяє для співставлення різні форми державного устрою. Одним з таких присутніх критеріїв Аристотель називає розуміння поняття «громадянин» у різних грецьких полісах і похідний від нього феномен громадянства. За його аргументацією у випадку існування різних форм державного устрою «неодмінно існуватиме й кілька різновидів громадянина» [10, с. 74]. Поняття «громадянин» Стагірит визначає як особу, яка «може бути суддею і посадовою особою» [10, с. 68]. Це визначення він застосовує переважно для позначення громадян демократичних полісів, адже в інших формах державного устрою підстави отримання громадянства можуть якісно відрізнитися.

З метою визначення атрибутивних ознак громадянства Аристотель акцентує увагу на тому, хто не може бути громадянином. До таких осіб він відносить слуг, рабів, метеків («чужинців») та іноземців, які не можуть себе представляти в судах і мають обов'язково репрезентувати свої інтереси через голос «справжніх» громадян полісу [10, с. 68]. Мислитель вказує й на вікову обмеженість громадянства, адже молоді люди лише після досягнення повноліття можуть стати громадянами і брати участь в управлінні державою. Так само і надто старі громадяни полісу за станом здоров'я виявляються фактично усунутими від державних справ.

Аристотель аналізує й соціальні спільноти ремісників або поденників, які у різних формах державного устрою могли мати або не мати громадянство. Так, в олігархіях поденники були позбавлені громадянських прав, адже вони не могли досягнути встановленого у таких полісах майнового цензу. На противагу цьому ремісники,

які розбагатіли, в олігархіях могли отримати право громадянина, оскільки вони шляхом збагачення могли подолати майновий ценз [10, с. 74]. Афінський філософ описує й механізми надання громадянства в екстраординарних ситуаціях. Зокрема у демократичних полісах внаслідок післявоєнного їх знелюднення громадянство надавалося метекам, батьки яких були переселенцями або чужинцями, а матері обов'язково мали походити з цього полісу [10, с. 75]. Після відновлення належної кількості громадян вступало в дію попереднє законодавство, за яким у потенційного громадянина обоє батьків мали мати громадянські права в цьому полісі.

На відміну від демократій і олігархій, в аристократіях неможливо було уявити, щоб «ремісник чи поденник користувався громадянськими правами» [10, с. 74]. Це пояснюється, за Аристотелем, тим, що ремісники і поденники не здатні, виконуючи щодня свої професійні обов'язки, проявляти моральні та вольові чесноти і ефективно управляти державою. Ці міркування дали можливість мислителю виділити основоположну атрибутивну ознаку громадянства: громадянином є не просто вільнонароджений, а той, хто має свободу за народженням і позбавлений «від робіт, необхідних для повсякденного життя» [10, с. 74]. У випадку виконання таких робіт для приватної особи виконавець постає рабом, а, якщо такі роботи виконуються для суспільних потреб, то людина отримує статус поденника або ремісника.

На підставі аналізу більше, ніж 150 давньогрецьких держав-полісів, усі їх державні устрої Аристотель поділяє на дві групи: правильні і неправильні. Правильними він вважає лише ті форми державного устрою, що спрямовані на досягнення «загального щастя» на засадах справедливості. Натомість неправильними мислитель називає ті форми правління, в яких віддається «перевага особистій користі правителів» на засадах тиранії та деспотизму [10, с. 77]. У трактаті «Політика» основну увагу філософ зосереджує на вивченні правильних форм правління, а вже на основі цього аналізу можна досліджувати й відхилення та суперечності у неправильних формах державного устрою.

Використовуючи методологію порівняльного аналізу, Стагірит виділяє три правильні форми державного устрою: царську владу, спрямовану на досягнення суспільного блага, загальної користі він називає монархією; владу небагатьох «кращих» громадян, яка керується вищим державним благом і інтересами громадян він позиціонує як аристократію; у випадку, якщо державою «править більшість в інтересах загальної користі», то таку форму правління філософ називає політією [10, с. 77]. У політії верховна влада зазвичай «зосереджується у руках воїнського стану» [10, с. 77].

Владою у такому розумінні володіють саме ті громадяни, які мають право володіти зброєю і здатні захищати державу на полі бою.

Аристотель на основі порівняння різних форм державного устрою вказує і на те, що одні форми правління можуть еволюціонувати або деградувати в інші. У випадку, коли відбувається відхилення від монархії, у полісах встановлюється тиранія. Якщо деградує аристократія, отримуємо олігархію, а в результаті занепаду політії формується демократія [10, с. 77]. На відміну від правильних форм устрою, де основою влади постає необхідність досягнення загального блага, у тираніях метою існування держави є задоволення інтересів правителя, в олігархіях – інтересів найбагатших громадян, а в демократіях – інтересів найбідніших громадян полісу.

Порівнюючи ці форми державного устрою, мислитель наголошує, що демократія означає владу і панування громадян, які належать до бідної більшості. На противагу цьому в олігархіях бачимо владу багатій меншості. Отже, «ознаками розрізнення цих форм є бідність і багатство», а не принцип рівності громадян [10, с. 78–79]. Відтак, ознаку більшості або меншості Аристотель вважає неістотною і випадковою, а от ознаку статку він позначає як сутнісну, атрибутивну. При цьому афінський філософ вказує, що у демократіях і олігархіях свободою можуть користуватися усі громадяни.

Позиціонуючи політію як правильну і чи не найкращу форму державного устрою, Аристотель ставить питання, чи добре, коли державою управляють «чеснотливі й шляхетні громадяни», а решту громадян усунуто від влади. Відповідаючи на це питання, філософ зауважує, що більшість громадян мають бути долучені до влади, адже будь-яку посаду слід вважати «за почесність, гідну громадянина, за привілей». За умови, якщо влада концентрується у руках лише однієї людини, то «характер правління стане ще гіршим, бо взагалі більшість буде позбавлено усяких почесностей» [10, с. 82]. Отже, за слушним висновком мислителя, верховна влада має бути в руках більшості, а не меншості, яка може складатися навіть із найкращих громадян.

Особливу увагу Аристотель зосереджує на дослідженні тих форм правління, «де влада спирається на засади рівноправності й рівності громадян» [10, с. 76]. У таких державах встановлюються принципи змінюваності влади, якою громадяни користуються по чергову. Така практика була встановлена у давньогрецьких полісах для того, щоб кожен громадянин піклувався на посаді про інших людей, про досягнення суспільного блага. Мислитель звернув увагу і на те, що вже в його часи багато посадовців хочуть узурпувати владу, «прагнуть постійно мати владу; і навіть коли зі здоров'ям у них кепсько, вони не хочуть іти з посади» [10,

с. 77]. Доволі часто навіть ті, які, як кандидати, домагаються посад, часто приховують свої хвороби.

Ще одним критерієм виділення різних форм державного устрою Аристотель називає чеснотливість громадян (наявність чи відсутність у них відповідних моральних і вольових чеснот для управління державою). Відповідаючи на питання, чи можна допускати до влади нечеснотливих громадян, він робить висновок, що, з одного боку, допускати таких людей до вищих державних посад дуже ризиковано, адже «не володіючи досить почуттям справедливості, знаннями, вони можуть чинити несправедливо, або помилково». Однак, з другого боку, дуже небезпечно позбавляти багато громадян доступу до влади, адже, «коли в державі багато людей позбавлено політичних прав, коли багато бідняків, тоді в ній виникають ворожі партії» [10, с. 83]. У перспективі це призводить до слабкості держави, її потенційної політичної і соціальної нестабільності. А тому залишається одне обґрунтоване рішення: надати народові право брати участь у діяльності законодавчих і судових органів.

Саме цим пояснює Аристотель надання народові Афін ще за часів Солона права брати участь у виборах посадових осіб і права громадян вимагати звітності від посадових осіб, які залишають свою посаду. Однак, при цьому кожен окремий представник народу не допускався до управління [10, с. 83]. Давньогрецький філософ, описуючи механізми функціонування представницької демократії, переконаний, що народ, об'єднаний в єдине ціле, здатний через соціальну взаємодію приносити користь державі. Але поодиноці кожна людина, без врахування критичної позиції оточуючих, може помилятися у прийнятті важливих державних рішень. Характеризуючи спільну діяльність громадян у державі, Стагірит описує і феномен адитивності у соціальному середовищі. Він вказує, що, коли люди об'єднуються, то маємо спільноту як одну людину, «... у котрої багато рук, багато ніг і багато глузду. А разом з тим багато характеру і розважливості» [10, с. 83]. На підставі цього він робить обґрунтований висновок, що більшість може краще робити висновки не лише про якість і цінність музики чи поезії, а й про ціле загалом.

Іншим критерієм виділення різних форм державного устрою Аристотель називає досвід людини у діяльності управління державою. Для цього він звертається до методу аналогії і зауважує, що в оцінці будь-якої діяльності слід звертатися до досвіду, адже «лікарем вважається і той, котрий працює в цій царині, і той, хто досліджує медицину як науку, і людина, котра щойно здобула медичну освіту» [10, с. 84]. Отже, компетентними у царині медицини ми потенційно вважаємо представників усіх трьох груп, причетних до цієї сфери діяльності. Такий підхід афінський мислитель про-

понує використовувати для виборів посадових осіб. Визнаючи право більшості громадян брати участь у виборах посадових осіб, Аристотель все-таки обмежує його через рівень їх компетентності, оскільки лише «люди, що знаються на землемірстві, можуть правильно обрати землеміра, а люди, що добре тямлять у морській справі, – керманича» [10, с. 84]. З одного боку, він заперечує право народу на вирішальний голос щодо обрання посадових осіб або під час звіту щодо результатів їх діяльності. Але, з другого боку, філософ відкидає і звинувачення у тому, що необізнані і недосвідчені представники народу зможуть за умови участі в управлінні державою зашкодити її ефективності. Для цього Аристотель акцентує увагу, що «кожен же із названих членів являє собою лише частину самих інституцій (мова про членів ради, народного зібрання й суду)» [10, с. 85]. Насправді усі ці інституції складаються з багатьох представників і воля окремих громадян розчиняється у спільному волевиявленні. А майновий ценз усіх цих осіб перевищує кошти окремих представників колективних органів влади.

На підставі цього мислитель робить висновок про природу державної влади, пов'язуючи її з правильними законами, які «мають уособлювати державу» [10, с. 85]. Окремі посадові особи лише у випадку, коли у законодавстві не можна знайти однозначної відповіді на якесь з питань, можуть ініціювати нове законодавство або робити деякі законодавчі настанови. Самі закони мають базуватися на засадах справедливості і співвідноситися з конкретною формою державного устрою. Аристотель наголошує, що «закони, які відповідають правильним формам державного устрою, ґрунтуватимуться на справедливості» [10, с. 85]. Відтак лише закони у правильних формах державного устрою (монархії, аристократії і політії) можуть ґрунтуватися на принципах справедливості.

Розглядаючи принцип рівності у розподілі державних посад, він доводить, що не можна лише на засадах особистих відмінностей, наприклад знатного походження, надавати переваги тим чи іншим людям. Для цього Аристотель наводить приклад флейтистів, вказуючи, що хіба, коли флейтисти однаково майстерні у грі, ми маємо роздавати кращі флейти тим, хто має шляхетніше походження. Навіть коли це зробити, вони не грають краще. Отже «давати кращий інструмент потрібно тому, хто перевершує своєю грою на флейті інших» [10, с. 86]. У протилежному випадку слід було б визнавати, що шляхетність походження або багатство, мають мати вирішальний вплив на майстерність виконавця. Тому, на думку мислителя, у сфері політики претенденти на владу мають розглядатися не тільки на підставі критерію рівності. У політиці лише ті складові, «що становлять державу, мають бути мірилом у претензіях

(на більшу чи меншу частку політичних прав)» [10, с. 87]. І такою мірою у сукупності він вважає шляхетний стан, вільнонародженість і достаток, адже держава не може функціонувати, якщо складається лише з бідняків і рабів. Якщо без шляхетності, вільнонародженості, достатку як атрибутивних ознак держава не може існувати загалом, то без справедливості і військової доблесті вона не «набуде досконалого вигляду» [10, с. 87], тобто не зможе ефективно функціонувати.

Характеризуючи різні форми державних устроїв, Аристотель доводив, що оскільки повної рівності або нерівності не може бути між різними людьми, то й «форми таких державних устроїв (які ґрунтуються на засадах цілковитої рівності чи нерівності), є відхиленням (від правильних форм)» [10, с. 87]. До таких форм державного устрою він відносив олігархію і демократію. Детальніше аналізуючи феномен рівності, мислитель звертає увагу, що люди шляхетні, знамениті, чеснотливі деякою мірою стають самі по собі законом або мірою закону. Саме ж їх існування суперечить критерію рівності. У демократичних державах з метою нівеляції впливу таких осіб було винайдено остракізм, який допомагав виганяти з країни «осіб, що вирізнялися своїм надзвичайним впливом, чи багатством, чи популярністю, або ж чимось іншим, що дуже важко для держави» [10, с. 89]. Механізм остракізму завбачував не знищення особи, а зазвичай її вигнання на встановлений термін часу.

Остракізм як спосіб стабілізації держави і суспільного спокою використовувався не лише в демократіях, а й у тираніях і олігархіях, адже він дозволяв «шляхом вигнання видатних осіб позбавляти їх впливу» [10, с. 90]. У такий спосіб неодноразово чинили і в демократіях, коли афіняни упокорювали самосців, хіосців, і в тираніях, коли перські царі «перетирали» мідійців, вавилонян і інші племена, які колись мали велику могутність. Якщо у правильних формах державного устрою, остракізм зазвичай використовувався з метою досягнення загального блага, то у неправильних формах – задля досягнення особистих інтересів правителів.

Найкращим варіантом, на думку Аристотеля, було б взагалі не використовувати принцип остракізму і не вдаватися до такого «лікування» державного устрою, а діяти за попередніми законами у відповідності з інтересами держави. До остракізму варто було б «вдаватися за певних обставин, і то в разі нагальної потреби, з метою покращити становище (у державі)» [10, с. 90]. При цьому філософ робить невтішний висновок, що у давньогрецьких державах вдавалися до остракізму не задля досягнення загальних інтересів, суспільного блага, а лише для реалізації індивідуальних або групових інтересів і потреб правлячих верств.

Висновки. Для порівняння форм державного устрою у трактаті «Політика» Аристотель виділяє три ключові критерії. Першим з них він називає феномен громадянства, детально аналізуючи сутнісні ознаки поняття «громадянин». У широкому розумінні мислитель розглядає громадянина як особу, яка може бути суддею або посадовою особою. У демократіях громадянами не можуть бути слуги, раби, метеки («чужинці») та іноземці, які не мають права представляти себе в судах. Так само в олігархіях поденники не мають громадянських прав, адже вони навіть потенційно не можуть досягнути майнового цензу, встановленого у таких полісах. На противагу їм ремісники, які розбагатіли, в олігархіях можуть отримати право громадянства, адже вони на основі власного збагачення можуть подолати майновий ценз. Встановлено, що Аристотель розглядає громадянина не просто, як вільнонароджену особу, а того, хто має свободу за народженням і позбавлений від робіт, необхідних для забезпечення свого повсякденного життя.

Другим критерієм виділення форм державного устрою Аристотель називає чеснотливість громадян або наявність чи відсутність у них моральних і вольових чеснот, необхідних для управління державою. Водночас, з одного боку, давньогрецький філософ усвідомлює ризики від допуску до управління державою людей, які недостатньо чеснотливі і не володіють почуттям справедливості. Але, з другого боку, неприпустимо і небезпечно позбавляти більшість громадян доступу до влади, адже це призводить до політичної і соціальної нестабільності держави. Як третій критерій для співставлення різних форм державного устрою Стагірит розглядає досвід та суголосну думку різних людей в управлінні державою, що призводить до вироблення колективних політичних рішень, які більш ефективні, ніж рішення однієї людини.

На підставі відмінного втілення у різних державах-полісах критеріїв громадянства, чеснотливості та досвіду громадян в управлінні державою Аристотель виділяє 3 правильні форми державного устрою: царську владу (монархію), спрямовану на досягнення суспільного блага; владу небагатьох «кращих» громадян (аристократію), яка керується вищим державним благом та інтересами громадян; владу більшості в інтересах загальної користі (політію). Неправильними він називає тиранію, олігархію і демократію, метою існування яких є досягнення корисливих інтересів можновладців, а не суспільного блага.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Landman Todd. Issues and methods in comparative politics: an introduction. 3rd ed. 2008. 385 p.
2. Richard Rose & W. J. M. Mackenzie. Comparing Forms of Comparative Analysis. Political Studies, 1991. Vol. 39. P. 446–462.

3. Кобильник В.В. Порівняльний метод як основа політологічного дослідження. Зб. наукових праць «Політологічні студії». 2011. Випуск 2. С. 54–63.

4. Труш О.О. Методологічні засади компаративної політики у сфері цивільного захисту. Актуальні проблеми державного управління. 2010. № 1. С. 135–139.

5. Кольцов В.М. Сучасні методологічні тенденції в порівнянні дизайну політичних систем. Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 51–59.

6. Ковтун Н. М., Заглада В. М., Шкіль Л. Л. Методологія порівняльного аналізу у трактаті «Політика» Аристотеля. Політикус. 2023. Випуск 4. С. 15–20.

7. Петрінко В.С. Поліс як державне утворення у «Політиці» Аристотеля. Науковий Вісник УжДУ. Серія «Історія». 2000. № 4. С. 183–188.

8. Ніколенко Вадим. Афіньська держава та демократія у науковій спадщині Аристотеля. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2020. Т. 12, Вип. 1(25). С. 87–94.

9. Шама О. «Органічна» держава Аристотеля як кінцева мета розвитку античного суспільства. Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць: 25-й річниці Незалежності України присвячено. Тернопіль, 2016. Вип. 17. С. 245–253.

10. Аристотель. Політика. Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.

REFERENCES:

1. Landman Todd. (2008). Issues and methods in comparative politics: an introduction. 3rd ed.
2. Richard Rose & W. J. M. Mackenzie. (1991). Comparing Forms of Comparative Analysis. Political Studies, Vol. 39. Pp. 446–462.
3. Kobylnyk, V.V. (2011). Porivnialnyi metod yak osnova politolohichnoho doslidzhennia. [Comparative method as the basis of political research]. Zbirnyk naukovykh prats «Politolohichni studii», Vypusk 2, Pp. 54–63. [in Ukrainian].
4. Trush, O.O. (2010). Metodolohichni zasady komparatyvnoi polityky u sferi tsyvilnoho zakhystu. [Methodological principles of comparative policy in the field of civil protection]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, № 1, Pp. 135–139. [in Ukrainian].
5. Koltsov, V.M. (2015). Suchasni metodolohichni tendentsii v porivnianni dyzainu politychnykh system. [Modern methodological trends in the comparison of the design of political systems]. Aktualni problemy polityky, Vyp. 54, Pp. 51–59. [in Ukrainian].
6. Kovtun, N. M., Zahlada, V. M., Shkil, L. L. (2023). Metodolohiia porivnialnoho analizu u traktati «Polityka» Arystotelia. [Methodology of comparative analysis in the treatise «Politics» by Aristotle]. Politykus, Vypusk 4. S. 15–20. [in Ukrainian].
7. Petrisko, V.S. (2000). Polis yak derzhavne utvorennia u «Politytsi» Arystotelia. [Polis as a state entity in Aristotle's «Politics»]. Naukovyi Visnyk UzhDU. Serii «Istoriia», № 4, Pp. 183–188. [in Ukrainian].
8. Nikolenko, Vadym. (2020). Afinska derzhava ta demokratiia u naukovii spadshchyni Arystotelia. [The Athenian state and democracy in Aristotle's scientific legacy]. Filosofiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury, T. 12, Vyp. 1(25), Pp. 87–94. [in Ukrainian].

9. Shama, O. (2016). «Orhanichna» derzhava Aristotelia yak kintseva meta rozvytku antychnoho suspilstva. [Aristotle's «organic» state as the final goal of the development of ancient society]. *Ukraina–levropa–Svit: mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*: 25-ii richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy prysviacheno. Ternopil: TNPU, Vyp. 17. Pp. 245–253. [in Ukrainian].
10. Aristotel. (2000). *Polityka*. [Policy]. Per. z davnohog. ta peredm. O. Kysliuka. Kyiv: Osnovy, Knyha 3. Pp. 66–98. [in Ukrainian].

Criteria for comparison of the forms of government in the treatise “Politics” by Aristotle

Kovtun Nataliia Mykhailivna

Doctor of Science in Philosophy,
Professor,
Head of the Department of Philosophy
and Politology
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velyka Berdychivska str., 40, Zhytomyr,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-5529-8655

The article outlines the key grounds (criteria) for distinguishing and comparing the forms of the state system in Aristotle's treatise «Politics». To achieve the goal, the author used an interdisciplinary approach, which allowed to synthesize methodological means in the field of history of philosophy, epistemology, methodology, logic and political science. In the study, the focus was on the application of methodological principles of hermeneutic analysis, in particular by using the category «understanding». The determined methodological toolkit made it possible to identify three key criteria for comparing the forms of state organization. in Aristotle's treatise «Politics». The first of them is the phenomenon of citizenship and the understanding of the concept of «citizen» in various forms of state organization. It has been established that the ancient Greek thinker considers a citizen not simply as a freeborn man, but one who has freedom by birth and is freed from the work necessary to ensure his daily life.

The attributive features of a citizen in Aristotle's interpretation differ in different forms of government: in democracies, servants, slaves, meteks («foreigners») and foreigners who do not have the right to represent themselves in courts cannot be citizens; in oligarchies, day laborers cannot have civil rights, as they are not able to reach the established property threshold; on the other hand, artisans who have become rich in oligarchies can get the right of citizenship, because they can overcome the property qualification due to individual enrichment. The second criterion for the selection of forms of government in Aristotle's understanding is the virtue of citizens, the presence or absence of moral and volitional virtues necessary for the management of the state. At the same time, on the one hand, the thinker is fully aware of the risks of allowing people who are not virtuous enough and do not have a sense of justice to rule the state, but, on the other hand, he concludes that it is inadmissible and dangerous to deprive the majority of citizens of access to power.

The author of the treatise «Politics» considers the experience of a person in managing the state as the third criterion for comparing different forms of government. It is the experience of citizens and their unified position in state management that can lead to the adoption and implementation of collective political decisions that are more effective than the decisions of one person.

Key words: comparison, comparative analysis, form of government, democracy, oligarchy, monarchy, ostracism, treatise «Politics» by Aristotle.